

Ateities Lietuvos kryptimi: JAV lietuvių akademinės bendruomenės žmonės, mintys ir darbai

Pagrindiniai šio straipsnio herojai yra gausios JAV lietuvių diasporos žmonės, tiksliau, toji jų dalis, kurie baigiantis Antrajam pasauliniam karui į Vakarų pasitraukė būdami vaikai, paaugliai ar vos sulaukę pilnametystės.

Dr. Jolanta BUDRIŪNIENĖ, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

PASAULIOLIETUVIS.LT

Jų tėvų karta, kurios tautinės tapatybės formavimui pagrindą padėjo Nepriklausomos Lietuvos kultūrinė visuomeninė aplinka, pasitraukimą į Vakarų suvokė kaip savanorišką tremtį, savo veiklą dažnai ribojė užsisklęsdama vadinamajame „tautiniame gete“. Jų egzistencinius pasirinkimus taikliai apibūdino filosofo Juozo Girniaus (1915–1994) mintis, kad „išlikimas savita mažuma yra prasmingesnis už bergždžią išstipimą imigrantų katilė“[\[1\]](#). Deklaruodami rūpinimąsi jaunimu, jie siekė „įugdyti jį į lietuviybę“ – išmokydami gimtosios kalbos, įdiegdami tautinį charakterį, įtvirtindami jo sąmonėje tautos istoriją ir perteikdami jos kultūrinius laimėjimus, tačiau neanalizuodami jo buvimo dviejų kultūrų sandūroje specifiškumo.

Jaunesniosios kartos atstovai, aktyviai tyrinėdami ir vertindami emigracines patirtis, naują vakarietišką realybę, jos teikiamas galimybes ir galbūt slypinčius pavojus, savosios kartos lietuviškumo išsaugojimo ir puoselėjimo poreikį

formulavo kitaip. Vienas iš jos atstovų, gerai žinomas profesorius Vytautas Kavolis (1930–1996), anuomet sakė, jog „norint lietuviybę išlaikyti gyvą savo tarpe, reikia atsisveikinti su kai kuriais, kad ir brangiais, Lietuvos prisiminimais, kurie šiandien nebeneša vaisių, ir nukreipia visą dėmesį į tą vyksmą, kuriuo šiandien realiai reiškiasi lietuviybė“[\[2\]](#). Jis siūlė atkreipti dėmesį į *gyvosios lietuvių kultūros* sampratą, jos kūrimą naujomis egzilio sąlygomis – jaunųjų rašytojų, menininkų, įvairių mokslo sričių atstovų darbus, visuomeninių ir partinių sambūrių veiklą lietuviškojo tapatumo formavimo lauke.

Šios kartos JAV lietuvių psichologas, vienas iš žurnalo *Lituanus* redaktorių dr. Vytautas P. Vygantas (1930–1998) jaunimo savojo identiteto paieškas pavadino „individo vertybių sankryžos“[\[3\]](#) problema. Apsisprendimą „su lietuviybe ar be jos“, jo žodžiais tariant, labai sunkino tinkamų autoritetų lietuvių bendruomenėje stoka. Jaunajai kartai iškilusi vertybinės sistemos problema rėmėsi asmens, bendruomenės ir juos supančios kultūros dermės paieškomis. Ir tuo vienijančiu dėmeniu tapo darbas *ateities Lietuvai*.

1951 m. įsikūrus JAV Lietuvių studentų sąjungai, o 1954 m. organizacijai pradėjus leisti *Lituanus* žurnalą, radosi dar daugiau jaunosios akademinės bendruomenės savirealizacijos galimybių. Jau pirmajame *Lituanus* numeryje buvo pabrėžta, jog užsienio skaitytojui siekiama pristatyti buvusios Nepriklausomos Lietuvos tradiciją, akcentuoti okupacijos faktą ir nepriklausomos valstybės atkūrimo siekį. Taigi nuo XX a. 6 dešimtmečio galima kalbėti apie sutelktą JAV lietuvių akademinės jaunimo bendruomenės pastangą veikti siekiant Nepriklausomybės atkūrimo.

Šios kartos atstovų pasisakymuose minimos tezės *atkreipti dėmesį, daryti įtaką* apibūdina šiame straipsnyje numatomas aptarti akademinės JAV lietuvių bendruomenės veiklą intencijas žiniasklaidoje, pirmiausia nuo 1954 m. leidžiamame žurnale *Lituanus*, taip pat ir kitoje akademinėje spaudoje : nuo 1970 metų einančiame leidinyje *Journal of Baltic Studies*, 1984–1989 m. lietuvių, latvių, estų ir anglų kalba Švedijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose ėjusiame leidinyje *Baltų forumas*.

Minėtos tezės *atkreipti dėmesį, daryti įtaką* apibūdino akademinio jaunimo siekį reprezentuoti Lietuvą užsienio skaitytojui, pirmiausia JAV akademinėms bendruomenėms. Tai suvokta kaip galimybė teikti kokybišką ir objektyvią informaciją apie nežinomą šalį, jos piliečius, neteisėtai okupuotą valstybę ir jos

nepriklausomybės siekį. Šios pastangos turėjo kloti pamatą gausioms lietuvių bendruomenės organizuotoms visuomeninėms, politinėms, kultūrinėms akcijoms, siekiant atkreipti JAV valdžios ir visuomenės dėmesį. Taigi šioje akademinės JAV lietuvių bendruomenės veikloje ryškus tarpkultūrinės komunikacijos bandymas. Įvertinti jos sėkmę sunku, kažin ar apskritai įmanoma, tačiau neabejotinai aukštai vertintina pati intencija ir sutelkta sąmoninga pastanga, *darbas ateities Lietuvai*.

Svarbu akcentuoti, kad Lietuvos valstybės atkūrimas, kaip pagrindinė visos Lietuvių Bendruomenės misija, buvo visų jos sričių: politikos, ekonomikos, tarptautinių santykių vystymas, kultūra, švietimas, menas, literatūra. Todėl akademiniuose tekstuose siekta pristatyti ne tik politines išvalgas, nurodančias į šalies situaciją, bet ir tautos individualumą, jos narių intelektualinį potencialą atskleidžiančius kultūros, literatūros lauko procesus.

Kaip jau minėta, susibūrusią bendruomenę vienijo akademinis pasirengimas, analitinio, kritinio mąstymo pasitelkimas, nuolatinis domėjimasis Lietuvos situacija – visomis jos mokslo, kultūros, socialinio gyvenimo sritimis. Svarbu pabrėžti ir jaunųjų akademikų gebėjimą suderinti savo tiesiogines akademines veiklas, kitas praktikas su Lietuvos kontekstais. Kiekvienoje iš mokslo, kultūros sričių buvo susitelkę didesnės ar mažesnės bendraminčių draugijos. Visų jų šiame tekste nei aprėpti, nei išvardyti nepavyks, teks apsiriboti tik paminint keletą sričių ir iškiliausių jas reprezentavusių žmonių, ryškiausiai atspindėtų *Lituanus* žurnalo leidybos procese.

Politikos tematika. Čia minėtinas Šv. Juozapo Calumeto koledžo profesorius Tomas Remeikis (1934–2013), *Lituanus* žurnalo redaktoriumi dirbęs keliais etapais. Pirmiausia nuo 1963 iki 1968 m. Ir, deja, po 1967 m. nevienareikšmiškai išseivijoje vertintos JAV lietuvių studentų kelionės į Lietuvą jis, kaip vienas iš krepšininkų kelionės organizatorių, *Lituanus* fondo tarybos sprendimu turėjo pasitraukti iš pareigų. Tiesa, vėliau redagavo atskirus numerius.

T. Remeikio suformuota strateginė leidinio kryptis – menų ir mokslų žurnalas, skirtas visų klausimų, susijusių su Baltijos šalimis, ypač Lietuva, moksliniam pristatymui ir nagrinėjimui, vėliau ši kryptis dar buvo praplėsta įsipareigojimu nagrinėti ir Rytų Europos bei Sovietų Sąjungos klausimus.

T. Remeikio mokslinių tyrimų interesai buvo susiję su XX amžiaus Lietuvos politikos ir istorijos tyrimais. Dėl šios priežasties jo redaguotuose *Lituanus*

žurnaluose spausdinti straipsniai, skirti sovietinės Lietuvos socialiniams, politiniams klausimams nagrinėti. Šios temos gerokai išplėtė skaitytojo suvokimą apie tuometinės sovietinio režimo valdomos Lietuvos situaciją. Dar viena jo pastangomis aktualizuota politikos temų grupė buvo Lietuvos disidentų pagrindžio – *Helsinkio grupės, Katalikų Bažnyčios Kronikos* – veikla, publikuotos aktualių sovietinio pasipriešinimo dokumentų (su parengtais aktualiais redaktoriaus komentarais) ištraukos.

Politikos temą žurnalo numeriuose plėtojo ir Oklahomos universiteto sovietologijos studijų profesorius Vytautas Vardys (1924–1993). Dar pirmajam *Lituanus* numeriui parengęs straipsnį Lietuvos likimas (*The Fate of Lithuania*), jis žurnale reguliariai bendradarbiavo visą Lietuvos okupacijos laikotarpį, buvo kelių *Lituanus* numerių redaktorius. Juose daugiausiai analizavo Lietuvos pasipriešinimo oficialiajai valdžios politikai problemas. V. Vardžio redaguojamuose žurnalo numeriuose spausdinti poeto ir disidento Tomo Venclovos tekstai, pristatoma Lietuvos Helsinkio grupės narių Viktoro Petkaus, Balio Gajausko, Petro Plumpos-Pliuiros, Onos Pranckūnaitės ir Nijolės Sadūnaitės veikla bei Maskvos ir Helsinkio žmogaus teisių grupių liudijimai bylose. Pažymėtinas ir dėmesys tikėjimo laisvės suvaržymų, pagrindžio ir rezistencijos procesų tyrimų, sovietinės okupacijos problematikai. Šios temos gvildentos ir įvairiuose V. Vardžio spausdintuose užsienio mokslo darbų žurnaluose JAV, Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje. V. Vardys buvo ir žurnalų *Journal of Slavic Review* ir *Journal of Baltic Studies* redakcijų kolegijų narys.

Politikos dalyje svarbi istoriko, politologo Romo Misiūno (1945–2021) pavardė. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jis dirbo pirmuoju Lietuvos ambasadoriumi Izraelyje. R. Misiūnas aktyviai gynė Lietuvos laisvės siekį okupacijos metais, skelbė straipsnius apie okupuotos Lietuvos situaciją, kartu su Tartu universiteto profesoriumi Reinu Taagepera (g. 1933 m.) išleido monografiją „Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940–1980“. R. Misiūnas daug prisidėjo prie žurnalo *Baltų forumas* leidybos organizavimo, buvo šio leidinio redakcinės kolegijos narys, pirmininkas.

Romas Misiūnas. LNB archyvų nuotr.

Visą sovietinės okupacijos laikotarpį *Lituanus* žurnalas daug vietos skyrė **lietuvių ir kitų Baltijos šalių grožinės literatūros, literatūros kritikos straipsnių pristatymui**. Laikytasi nuostatos publikuoti abipus geležinės uždangos kūrusių Lietuvos menininkų darbus, tokiu būdu kviečiant Lietuvą suvokti kaip vieną, nedalomą valstybę, išryškinant jos kūrėjų potencialą, atskleidžiant kūrybinius pajėgumus.

Šios tematikos komunikacinę žinią *Lituanus* žurnalo numeriuose formavo skirtingais laikotarpiais numerius rengę literatūrologai Birutė Cipliauskaitė (1929–2017), Violeta Kelertienė (g. 1942 m.), Jonas Zdanys (g. 1951 m.).

Viskonsino universiteto Ispanistikos profesorės Birutės Cipliauskaitės veikla, pasak dr. Akvilės Šimėnienės, „galėtų būti dalijama į dvi dalis: ispanistinius ir lituanistinius kontekstus“[\[4\]](#). Šalia gausiai publikuotų ispanų grožinės literatūros mokslinių darbų, spausdintų atskirais leidiniais ar skelbtų mokslo ir mokslo populiarinimo spaudoje ispanų ir anglų k., *Lituanus* žurnale ji daugiausia dėmesio telkė į lituanistinį, o taip pat Baltijos šalių kultūrų kontekstus. Jos sudarytas 1977

m. 4-asis žurnalo numeris buvo paskirtas Baltijos šalių literatūrai. Jame perteikta plati latvių, estų ir lietuvių išeivijos bei Lietuvos autorių kūrybos panorama. Savo redaguotuose žurnaluose B. Ciplijauskaitė pristatė Ivar Ivask, Astride Ivaska, Janis Ruokpelnis, Jaan Kaplinski, Juris Kronbergs, Gunars Salinš, Tomo Venclovos, Jurgio Blekaičio, Marcelijaus Martinaičio poezijos vertimų, rašytojų Romualdo Granausko ir Juozo Apučio novelių, latvių prozininkės Ilze Škipsna kūrybos. Publikuotas interviu su į JAV emigravusiu Tomu Venclova, parengta išsami publikacija apie 1976 m. pasirodžiusį Mykolo Sluckio romaną *Saulė vakarop*.

Kita *Lituanus* žurnalo bendradarbė, ilgametė redaktorė, Viskonsino, vėliau Iliojaus universiteto profesorė Violeta Kelertienė, kitaip nei B. Ciplijauskaitė, kone visą savo literatūrologinių tyrimų dalį siejo su lietuvių literatūra. Todėl rengdama ir redaguodama žurnalo numerius ji galėjo sėkmingai panaudoti savo mokslinės veiklos tiriamąją medžiagą. Pati profesorė yra įvardijusi jai artimas lyginamosios, postkolonializmo ir feminizmo teorijas, ypač aktualias sovietinio laikotarpio Lietuvos moterų kūrėjų darbų analizei. Kaip V. Kelertienės tyrimus taikliai apibūdino Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesorė Dalia Kuizinienė, „straipsniai buvo rašyti anglų kalba ir skirti užsieniečių akademinei auditorijai, juose išryškinama lietuvių autorių vieta europiniame kontekste, atskleidžiant sovietmečio ir posovietinio laikotarpio lietuvių literatūros specifiškumą postkolonializmo teorijos požiūriu“[\[5\]](#).

Jonas Zdanys. LNB archyvų nuotr.

Literatūros dalies apžvalgoje minėtinas ir literatūrologas, Niujorko ir Jeilio universitetų profesorius, poetas Jonas Zdanys. Savo redaguotuose *Lituanus* žurnaluose jis nemažai vietos skyrė lietuvių poezijos reprezentavimui. Dar 1978 m., bendradarbiaudamas su Stepo Zobarsko leidykla *Manyland books*, J. Zdanys parengė ir išleido antologiją *Selected Post-War Lithuanian poetry* (*Lietuvių pokario poezijos rinktinė*). Leidinyje buvo susitelkta į po Antrojo pasaulinio karo lietuvių išeivijoje ir sovietinėje Lietuvoje kūrusių autorių darbus. Jonas Zdanys buvo ir antologijos sudarytojas bei tekstų vertėjas. Jo literatūros vertinimui neabejotinai turėjo įtakos amerikietiškas filologinis išsilavinimas, modernios amerikiečių ir pasaulinės literatūros pažinimas, be to, nuo vaikystės augęs dvikalbėje aplinkoje, jis turėjo gerų galimybių stiprinti vertimo įgūdžius. Svarbus faktorius, paskatinęs J. Zdanį domėtis lietuvių literatūra, buvo ir stiprus jo lietuviškos tapatybės suvokimas. Viena interviu jis yra minėjęs, jog „tada, būdamas 27 metų, baigęs literatūros mokslus, norėjau parodyti pasauliui, kokia yra mūsų poezija, mūsų literatūra“[\[6\]](#).

Ryški figūra lietuvių išeivijos literatūrologijos lauke yra Kolumbijos universiteto profesorius Rimvydas Šilbajoris (1926–2005). 1973–74 m. jis buvo Baltijos studijų plėtros draugijos prezidentas, 1984–86 m. viceprezidentas, nuo 1978 m. dirbo Lituanistikos instituto pirmininku. Savo literatūros kritikos straipsnius R. Šilbajoris skelbė ne tik *Lituanus* žurnale, bet ir užsienio akademiniuose leidiniuose, buvo žurnalo *World Literature Today* (ankstesnis pavadinimas *Books Abroad*) bendradarbis.

Svarbu paminėti, kad JAV lietuvių akademinė bendruomenė nuosekliai bendradarbiavo su latvių ir estų diasporomis – kartu siekta ryškinti Baltijos šalių regiono problematiką. Būta gražių bendradarbiavimo pavyzdžių ir su amerikiečių akademine bendruomene, sudominant juos lietuviška, Lietuvos tematika, įtraukiant į tyrimus. Čia puikiu pavyzdžiu galėtų būti kalbininko, Ročesterio universiteto profesoriaus Antano Klimo (1924–2016) akademinė veikla. Profesoriaus paskatintas amerikiečių mokslininkas Harvey E. Mayer, vykdęs lyginamuosius baltų ir slavų kalbų tyrimus, bene pirmąjį savo straipsnį publikavo *Lituanus* žurnale, vėliau tyrimus skelbė žurnale *Journal of Baltic studies*. Su profesoriaus A. Klimo pavarde siejama ir lietuvių kalbą tyrusio mokslininko Chien-Ching Mo iš Taivano Chengchi universiteto akademinė veikla. Profesorius vadovavo šiam mokslininkui rengiant disertaciją, skirtą šnekamosios lietuvių kalbos gramatikos tyrimams. Baigęs doktorantūros studijas Chien-Ching Mo grįžo

į Taivaną ir mokslinę veiklą tęsė Taipėjaus nacionaliniame Chengchi universitete. 1981 m. Taipėje išleista šio autoriaus lietuvių kalbos sintaksei skirta knyga. Leidinys pasirodė kartu su dar aštuoniomis serijos *Monographs on modern linguistics* (*Šiuolaikinės kalbotyros monografijos*) knygomis.

Reprezentuodamas šalies istorijos tematiką daug nuveikė [JAV lietuvių](#) inžinierius informatikas, publicistas, *Lituanus* redaktorius Antanas Vytautas Dundzila (1932–2015). Jo rengtuose žurnaluose daug dėmesio sulaukė XX amžiaus Lietuvos istorijos procesų nagrinėjimas. Pristatyta 1940 m. Lietuvos įvykių, Holokausto, lietuvių pasipriešinimo vokiečių ir sovietų valdžiai, pagrindžio spaudos veiklos problematika. Minint Molotovo-Ribentropo slaptųjų protokolų pasirašymo 50-ąsias metines, A. V. Dundzila parengė šiai temai skirtą specialų numerį. A.V. Dundzilos redaguojamame žurnale buvo paskelbta amerikiečių rašytojo Tom Clancy romano *Raudonojo Spalio medžioklė*[\[7\]](#) (*The Hunt for Red October*) recenzija. Knygos siužetas paremtas lietuvių jūrininko Jono Pleškio (saugumo sumetimais vadinto Marko Aleksandrovich Ramius slapyvardžiu) pabėgimo iš Sovietų karinio laivo istorija. 1984 m. pasirodžiusi knyga, tapusi JAV bestseleriu ir puikiai įvertinta netgi JAV prezidento Ronaldo Reagano, laikytina svarbiu liudijimu aktualizuojant Lietuvos okupacijos problematiką, populiariai ją pateikiant amerikiečių bendruomenei.

Vertybių požiūriu labai svarbi *Lituanus* žurnale reprezentuota **švietimo**, padedančio formuoti jaunosios kartos vertybinę sanklodą, tema. Čikagos valstybinio universiteto edukologijos mokslų daktaro profesoriaus Jono Antano Račkausko (1942–2018) redaguotuose žurnalo numeriuose didžiausias dėmesys kreiptas į Lietuvos švietimo sistemos istoriją ir anuometinės švietimo sistemos lietuvių išeivijoje problematikos tyrimus. 1981 m. J. Račkauskas kartu su bendraminčiais Čikagoje įkūrė [Lituanistikos tyrimo ir studijų centrą](#) ir iki 2008 m. jam vadovavo. Solidus centro bendradarbių parengtų akademinių leidinių istorijos tema rinkinys svariai prisidėjo prie Lietuvos istorijos tematikos aktualizavimo.

Jonas Račkauskas. LNB archyvo nuotr.

Svarbu pabrėžti, kad akademinė JAV lietuvių bendruomenė spaudą suvokė kaip svarbų tarpkultūrinės minties raiškos kanalą. Lietuvių diasporos mokslininkai, derindami savo profesinius interesus su moraliniais įsipareigojimais Lietuvai, savo tekstuose užsienio skaitytojui atvėrė šalies ūkio, ekonomikos, politikos, kultūros, socialinės raidos panoramą.

Aktyvus bendradarbiavimas su latvių ir estų diasporomis leido išryškinti bendrą okupuotų Baltijos šalių problematiką. Tai iliustruoja *Lituanus* žurnale skelbti latvių, estų autorių straipsniai, *Journal of Baltic studies* publikuoti visų trijų Baltijos šalių analizės aprėpiantys tekstai ar *Baltų forumo* žurnalas, kurio numeriai buvo leidžiami lietuvių, estų, latvių anglų kalbomis. Svarbi ir amerikiečių mokslininkų įtrauktis, jų sudominimas lietuviška tematika. Taip telkta ir gausinta Lietuvos bičiulių, deklaruojamoms šalies problemoms neabejingų bendraminčių draugija.

Šiame straipsnyje pristatytos išvalgos leidžia daryti išvadą, kad jau nuo XX a. šeštojo dešimtmečio pradžios iki šalies nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Vakarų pasauliui buvo siunčiama nuosekli žinia apie Lietuvą, formuotas

pasakojimas apie vieną valstybę šiapus ir anapus uždangos. Tai buvo tikrasis užsienio visuomenės edukavimas ir švietėjiškas ugdymas, t. y. *darbas ateities Lietuvai*. Ir šiame darbe akademinės JAV lietuvių bendruomenės pastanga nusipelno išskirtinio įvertinimo.

Projektas „Pasaulio Lietuva.“

Jei norėtumėte publikuoti straipsnį prašome nekeisti straipsnio pavadinimo, nurodyti informacijos šaltinį, autorių ir projekto pavadinimą.

[1] Girnius, J. 1961, *Tauta ir tautinė ištikimybė*. Į Laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, Chicago, p. 288.

[2] Kavolis, V. 2006, *Nepriklausomųjų kelias*. Versus Aureus, Vilnius, p. 131.

[3] Vygantas, V. P. 1957, „Individas vertybių sankryžoje“ in : *Dienos tarp dangoraižių*. Chicago, p. 12.

[4] Ciplijauskaitė, B. 2019, *Tarp lituanistikos ir ispanistikos*. LLTI, Vilnius, p. 4.

[5] Kuizinienė, D. 2020, „Violeta Kelertienė: literatūros tyrinėtoja ir vertėja, angliškai prakalbinusi Žemaitę ir Valdą Papievi“, <https://pasauliolietuvis.lt/violeta-kelertiene-literaturos-tyrinetoja-ir-verteja-angliškai-prakalbinusi-zemaite-ir-valda-papievi/>.[interaktyvus], (Žr. 2021 03 10).

[6] Zdanyš, J. 2010, „Būti ten ir čia : JAV gyvenanti poetą ir vertėją 60-ojo jubiliejaus proga kalbina LNB Lituanikos skyriaus vedėja Jolanta Budriūnienė“, *Tarp knygų*, nr. 7/8, p. 22-23.

[7] Clancy, T. 1984. *The Hunt for Red October*, Annapolis, Md. : Naval Institute Press.